

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-20>

УДК 343. (477)

О. О. ХАНЬ

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету №1

E-mail: aa_khan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Проспект Льва Ландау, 27, Харків, Харківська область, 61000

ПОНЯТТЯ ТА ЗАСОБИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* На сучасному етапі розвитку кримінального процесу та криміналістики сфера кримінального судочинства часто розглядається з точки зору діяльнісного підходу – тобто як діяльність окремих суб'єктів (дізнавача, слідчого, прокурора, підозрюваного (обвинуваченого), захисника, слідчого судді, суду, інших учасників кримінального провадження (тощо) та їх взаємодія. Так само й значна кількість пропозицій у літературі пов'язана із удосконаленням або оптимізацією їх діяльності з огляду на загальні засади кримінального провадження. Ця стаття не є виключенням та спрямована на уточнення підходів до розуміння діяльності у сфері кримінального провадження та її упорядкування (формалізацію).

Короткий зміст результатів дослідження. У статті здійснено спробу узагальнити існуючі погляди на зміст таких понять як кримінальна процесуальна діяльність, діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді та інших учасників кримінального провадження. Запропоновано термін «діяльність у сфері кримінального провадження» як узагальнюючий та такий, що розкриває соціальну природу діяльності із розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. У роботі також запропоновано підхід, за якого нормативно-правове регулювання, інші види соціального регулювання та організаційно-тактичні рекомендації розглядаються як засоби формалізації діяльності у сфері кримінального провадження, тобто такі, які спрямовані на її впорядкування, приведення до певного стандарту. При цьому, зазначені заходи запропоновано диференціювати в залежності від ступеня формалізації.

Висновки. За результатами проведеного дослідження автор дійшов висновку, що під формалізацією діяльності у сфері кримінального провадження слід розуміти процес упорядкування дій та рішень учасників кримінального провадження за допомогою їх правового регулювання, встановлених етичних, релігійних норм, а також таких засобів як планування діяльності суб'єктом та застосування ним правил рекомендаційного характеру, що зосереджені у наданих алгоритмах та програмах. Вказані засоби формалізації мають різну юридичну природу, але все-таки можуть розглядатись в одному порядку відповідно до їх функцій у сфері кримінального судочинства, що і передбачає можливість їх класифікації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *кримінальне провадження, судочинство, діяльність, формалізація, засоби, дізнавач, слідчий, обов'язкова форма, рекомендаційна форма, етимологія, нормативне регулювання, планування, алгоритмізація, програмування, норми моралі, релігійні норми.*

Як цитувати: Хань О. О., Поняття та засоби формалізації діяльності у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право».* 2024. Вип. 37. С. 173-181. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-20>

In cites: Khan O. O. (2024). Concept and means of formalizing activities in the field of criminal justice. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law",* (37), P. 173-181. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-20> (in Ukrainian)

Вступ. Проблеми впорядкування та удосконалення діяльності у сфері кримінального провадження привертає увагу науковців з моменту її виникнення як окремого виду соціальної діяльності та як сфери суспільних відносин. Виникає та змінюється кримінальна процесуальна форма (що визначається у пра-

вових нормах та інститутах), з'являються та з часом удосконалюються правила обов'язкового чи рекомендаційного характеру щодо оптимізації діяльності окремих учасників кримінального провадження. Вказане породжує питання про онтологічне значення цих явищ та процесів..

Стан наукової розробки проблеми.

Слід зазначити, що категорії «діяльність у сфері кримінального провадження», «формалізація діяльності у сфері кримінального провадження», «засоби формалізації діяльності у сфері кримінального провадження» не є поширеними у кримінальній процесуальній науці. Частіше ці поняття в тій чи іншій інтерпретації зустрічаються в межах криміналістичних досліджень.

Однак, на сьогодні існує відмінність і дискусія у поглядах на діяльність у сфері кримінального провадження між кримінально процесуальною наукою та криміналістичною доктриною, в першу чергу, за обсягом і сутністю цього поняття.

Мета дослідження. Мета проведеного дослідження полягає у визначенні поняття, сутності та засобів формалізації діяльності у сфері кримінального провадження на підставі результатів дослідження теоретичних, законодавчих і прикладних питань правозастосовної діяльності.

Основні результати дослідження. Наразі у кримінальному процесі поширеним є поняття «кримінальна процесуальна діяльність», яка розглядається із різних наукових позицій. Зустрічаються як досить лаконічні визначення, так і ті, які повніше розкривають усю сукупність ознак цієї категорії.

До першої групи сучасних суджень про кримінальну процесуальну діяльність можна віднести визначення, висловлені А.Я. Дубинським та

Є.Д. Лук'янчиковим. Так, на думку А.Я. Дубинського, вона виражається в системі дій державних органів, уповноважених здійснювати протидію злочинності, з реєстрацією, розслідуванням й розглядом проваджень про злочини (кримінальні правопорушення - ред. авт.) [1, с. 47]. Не можна не погодитись із визначенням аналізованого поняття як системи дій, але слід зазначити, що діяльність у сфері кримінального судочинства не обмежується вчиненням дій, а й передбачає можливість прийняття рішень суб'єктами владних повноважень. У зазначеному визначенні також прослідковується радянський підхід до визначення суб'єктного складу кримінальної процесуальної діяльності, до яких автор відносив лише державні органи. Та й про державні органи як суб'єктів такої діяльності зазначати не доцільно, оскільки у кримінальному провадженні, як правило, беруть участь не самі державні органи, а їх представники – службові особи (дознавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, пред-

ставник персоналу органу пробації тощо). Хоча, можна вести мову про державний орган як суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності, тобто - суд. Сучасна демократична модель кримінального процесу передбачає можливість здійснення процесуальних дій й тими учасниками кримінального провадження, які не наділені владними повноваженнями – потерпілий, заявник, свідок, підозрюваний, обвинувачений, захисник та ін.

В свою чергу, Є.Д. Лук'янчиков, кримінальну процесуальну діяльність визначає як сукупність здійснюваних у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку дій учасників кримінального процесу: суду, прокуратури, органів слідства й дізнання, обвинуваченого, його законного представника, (його) захисника, потерпілого та ін., які приймають участь у встановленні істини у кримінальному провадженні [2, с. 112]. Розглядаючи запропоноване визначення слід наголосити на наявності аналогічного недоліку – відсутність вказівки на прийняття процесуальних рішень як одну із двох можливих форм діяльності під час кримінального провадження. Спірним також вбачається погляд на кримінальну процесуальну діяльність як сукупність дій та рішень. Адже сукупність у даному разі передбачає неупорядковане або хаотичне їх згрупування, відсутність зв'язків, що не відповідає дійсності. Тому більш точними слід вважати визначення тих науковців, які вказують на системність як обов'язкову ознаку кримінальної процесуальної діяльності.

Зокрема, К.К. Арушанян визначає кримінальну процесуальну діяльність як систему дій окремих учасників кримінального провадження (суду, сторін кримінального провадження з боку обвинувачення та з боку захисту, інших суб'єктів кримінального судочинства), здійснювану в межах наданих їм КПК України процесуальних прав і покладених обов'язків [3, с. 14]. Однак, вказана авторка не включає до змісту дефініції кримінальної процесуальної діяльності прийняття процесуальних рішень як одну із можливих її форм.

Досліджуючи кримінальну процесуальну діяльність органів досудового розслідування у кримінальному процесі В.І. Галаган, надає наступне їй визначення – це регламентована законом діяльність органів дізнання та досудового слідства щодо реалізації своїх повноважень при проведенні процесуальних дій по розкриттю злочинів на досудових стадіях процесу, у результаті здійснення яких виникають, змінюються або припиняються криміна-

льно-процесуальні відносини, а також визнається сукупність доказів, необхідних для встановлення істини [4, с. 35]. Незважаючи на наявність певних недоліків, про які зазначалось раніше – це визначення містить ознаку, яка вказує на те, що вчинення процесуальної дії або прийняття процесуального рішення зумовлюють виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних відносин, що є вірним. Фактично з цієї позиції кримінальні процесуальні дії та рішення можна розглядати як юридичні факти, що розширює діапазон їх пізнання.

Найбільш широко розкриває зміст поняття кримінальної процесуальної діяльності І.В. Гловюк. Так, вчена розглядає це поняття як систему взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень суб'єктів, які тим чи іншим чином беруть участь у кримінальному провадженні та у зв'язку із чим наділяються кримінальною процесуальною компетенцією або кримінальним процесуальним статусом, та яка урегульована нормами кримінального процесуального права та спрямована на забезпечення належного застосування норм матеріального (найперше - кримінального) права шляхом швидкого, повного та об'єктивного встановлення обставин у справі (провадженні - ред. авт.), об'єктивного судового розгляду, умовами яких є забезпечення охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ній участь» [5, с. 466], що ми підтримуємо. Важливо, що у цьому визначенні згадується можливість прийняття процесуальних рішень окремими учасниками кримінального провадження, наголошується на системному характері цієї діяльності, її спрямованості відповідно до завдань кримінального провадження. Однак, слід наголосити про деякі формально-логічні неточності при формулюванні окремих ознак, серед яких: система взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень: не існує систем, серед складових елементів яких відсутні взаємозв'язки, або коредяція. Отже, якщо вести мову про систему процесуальних дій та рішень, наприклад, дізнавача і слідчого, то звичайно слід мати на увазі, що вони знаходяться у взаємозв'язку. Тому недоцільно окремо посилатись на наявність таких зв'язків; вони наділяються кримінальною процесуальною компетенцією або кримінальним процесуальним статусом: компетенцію слід розглядати як складову правового статусу суб'єкта владних повноважень. Застосування авторкою сполучника «або» вказує на альтернативність та, відповідно, взаємо виключення кримінальної

процесуальної компетенції та кримінального процесуального статусу. У зв'язку із вказаним ця модель, на нашу думку, не застосовується до тих суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, які наділені певними владними повноваженнями. Якщо ж вести мову про тих учасників кримінального провадження, які не наділені такими повноваженнями, то їх правовий статус не передбачає наявності компетенції, вони приймають участь у правовідносинах через реалізацію процесуальних прав та обов'язків. Тому при формулюванні зазначеної ознаки поняття кримінальної процесуальної діяльності достатньо вказівки на наявність у її суб'єктів кримінального процесуального статусу, зміст та обсяг якого різняться в залежності від типу такого суб'єкта.

Інший підхід до визначення поняття кримінальної процесуальної діяльності запропоновано Р.М. Шехавцовим, який вважає, що під цим поняттям слід розуміти систему розподілених по стадіях кримінального судочинства процесуальних та інших дій суб'єктів кримінального провадження по пізнанню події кримінального правопорушення, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відповідними до закону способами та засобами, що відображаються в процесуальних та інших документах, та виступають як підстави для прийняття процесуальних рішень, спрямованих на вирішення завдань кримінального провадження» [6, с. 289]. Головною відмінністю запропонованого вказаним науковцем підходу є розширення кола дій, які входять до системи кримінальної процесуальної діяльності. Так, поряд із процесуальними діями (які прямо передбачені кримінальним процесуальним законодавством) автор включає до неї й непроцесуальні.

Мова йде про дії, які не підлягають прямій нормативно-правовій регламентації, ґрунтуються на доктринальних засадах, ґносеологічних методах та закономірностях, пов'язаних із пізнавальною діяльністю людини під час збирання, дослідження та оцінки доказів (висунення версій, тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій, прийоми застосування засобів криміналістичної техніки) [7, с. 96 - 97].

Однак, якщо вести мову про не процесуальні дії, слід зазначити й про існування непроцесуальних рішень, які у криміналістиці йменуються тактичними рішеннями.

Наприклад, рішення дізнавача, слідчого, прокурора про доцільність проведення певної слідчої (розшукової) дії або застосування

певного тактичного прийому чи їх системи під час проведення такої дії.

Вказаний підхід піддався критиці у спеціальній літературі та в ході дискусії. Зокрема, І.В. Гловюк з цих питань стверджує, що мова йде про наукові рекомендації, а не систему дій, провадження яких чітко регламентовано положеннями кримінального процесу. Відсутність нормативної регламентації таких дій виключає визнання їх процесуального характеру, адже однією із сутнісних ознак кримінальної процесуальної діяльності є її суворе регламентація положеннями кримінального процесуального права [5, с. 465 - 466].

Слід відзначити, що відсутність прямої нормативної регламентації тактичного прийому або рішення, ще не виключає законність їх походження, адже вони відповідають загальним завданням та засадам кримінального провадження. Інколи тактичні прийоми знаходять своє пряме нормативне закріплення. Наприклад, в частині правил допиту неповнолітніх: залучення педагога або психолога, часові обмеження проведення допиту, можливість його проведення його в іншому місці (окрім приміщення органу досудового розслідування). Ці законодавчі положення не тільки спрямовані на захист прав та інтересів неповнолітніх, але й забезпечують реалізацію таких організаційних завдань щодо встановлення психологічного контакту із допитуваним та збирання доказової інформації. По суті ці правила як тактичні прийоми, набули нормативного закріплення.

При визначенні обсягу поняття кримінальної процесуальної діяльності слід виходити із його розуміння як різновиду юридичної та, відповідно й соціальної діяльності, яка реалізується у сфері кримінального провадження та врегульована нормами кримінального процесуального права. Соціальна діяльність, як відзначає С.Д. Гусарев може набути правових форм, що й відбувається в сучасному суспільстві, якому притаманне правове регулювання більшості суспільно значущих дій. Наразі юридичну діяльність у літературі розглядають у широкому та вузькому розумінні в залежності від суб'єктів її реалізації. Широкий підхід не передбачає прив'язки до професії юриста, тобто коли суб'єктами такої діяльності визнаються буд-які учасники правових відносин. Вузький ж підхід передбачає звуження суб'єктного складу до осіб, які характеризуються ознакою професійності (судді, прокурори, слідчі, адвокати, нотаріуси і ін. [8, с. 80]. Щодо цього аспекту слід підтримати позицію науковців, які юридичну діяльність розглядають у широ-

кому розумінні, включаючи до сфери кримінальної процесуальної діяльності усіх учасників кримінального провадження. Тому предмет наукових досліджень за окресленим напрямом повинен становити діяльність не тільки тих учасників кримінального провадження, які наділені певними владними повноваженнями із метою її удосконалення.

Отже, якщо ж розглядати діяльність учасників кримінального провадження як соціальну діяльність, можна констатувати, що ступінь правової урегульованості такої діяльності не є абсолютною. Тобто є досить велика кількість дій або рішень, які вчиняються або приймаються суб'єктами такої діяльності в межах закону, проте прямо ним не передбачені. Це впливає також із змісту диспозитивного методу правого регулювання кримінальних процесуальних відносин, коли учасники наділяються можливістю обрання способу реалізації передбачених кримінальним процесуальним законом дій відповідно до наданих прав [9]. Вказане стосується тих учасників кримінального провадження, які наділені владними повноваженнями. Наприклад, дізнавач, слідчий, прокурор реалізуючи, передбачене законом право проводити слідчі (розшукові) дії є вільним у питанні прийняття рішення щодо доцільності проведення слідчої (розшукової) дії певного виду, обранні моменту її проведення на тому чи іншому етапі досудового розслідування, вирішенні завдань із її організації та планування, проведенні комплексу підготовчих дій, визначенні її тактичного змісту та безпосередньої реалізації тактичних прийомів і обрання технічних засобів її проведення. Порядок реалізації зазначених дій прямо не визначений кримінальним процесуальним законом, але відповідає йому і складає зміст діяльності дізнавача, слідчого. Крім того, поряд із правовими нормами діяльність у сфері кримінального судочинства регулюється й іншими видами соціальних норм, наприклад, – нормами моралі. Хоча, слід враховувати й те, що останні можуть набувати й нормативно-правової форми. Тобто, може мати місце процес переходу із однієї форми до іншої.

Отже, обсяг діяльності у сфері кримінального провадження є набагато ширшим, ніж той, що у спеціальній літературі вкладається у поняття кримінальної процесуальної діяльності якщо його розглядати як систему виключно процесуальних дій та рішень. Цілком очевидно, що до цього поняття входить велике коло дій та рішень які мають непроцесуальний характер.

За допомогою нормативно-правового регулювання діяльність, зокрема, і у сфері кримінального судочинства набуває певних меж, впорядкованості процесів, дій та рішень, тобто набуває своєї форми. Її регламентація може мати різний ступінь обов'язковості. Наприклад, щодо однієї життєвої ситуації закон імперативно визначає які рішення можуть бути прийняті або ж які процесуальні дії повинні бути вчинені. А в інших ситуаціях закон дає можливість розсуду учасникам кримінального провадження.

Вказане призводить до висновку, що першим та основним засобом формалізації діяльності у сфері кримінального провадження слід вважати нормативно-правове регулювання.

Щодо самого поняття «формалізація», то воно не є новим для сфери кримінального судочинства. Як зазначає В.М. Шевчук: «У криміналістичній доктрині останнім часом спостерігається досить чітка активізація не тільки розроблення і впровадження найефективніших тактичних засобів, прийомів і методів криміналістичного провадження, а й формалізації криміналістичних знань та їх застосування у слідчій та судовій практиці» [10, с. 368 - 374]. Ознайомлення із існуючими науковими працями за цим напрямом досліджень дозволяє дійти висновку, що формалізація у криміналістиці розглядається як спосіб передачі криміналістичних знань слідчо-судовій практиці та водночас як форма вираження процедур і дій, логічної їх послідовності. Формалізація розслідування вказаним вченим розглядається як засіб оптимізації слідчої діяльності, що передбачає виділення чітких етапів і дій та їх послідовного розвитку [10, с. 372].

Формалізацію слід розглядати як процес, який передбачає упорядкування чи унормування діяльності у певній сфері. Формалізована діяльність – це антипод такому стану речей, коли діяльність є хаотичною, неупорядкованою. Отже, поряд із нормативно-правовим регулюванням, до числа засобів формалізації діяльності у сфері кримінального судочинства слід віднести й ті, які мають організаційне значення. Серед останніх слід згадати планування, алгоритмізацію та програмування. Слід розглянути ці категорії більш предметно в контексті нашого дослідження.

Так, ще на початку ХХ ст. відомий австрійський учений-криміналіст

Ганс Грос у своїй праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» звертав увагу на необхідність складання

судовим слідчим плану, без якого слідство, на думку вченого, буде йти наздогад, без успіху і толку [11, с. 17–21], що ми підтримуємо. Сучасна наука психологія визначає планування як розумовий процес, що включає порядок, послідовність та очікувані результати майбутніх дій. Людина уявно намічає шляхи, способи, заходи і строки виконання певних дій, що вирішують окремі завдання і призводять зрештою до досягнення поставленої мети [12, с. 71].

У сфері кримінального судочинства під плануванням розуміють розумову діяльність слідчого, дізнавача, прокурора, судді (слідчого судді), експерта або інших учасників кримінального провадження, що лежить у площині пізнавальних процесів при доказуванні по кримінальному провадженню. Функціональна спрямованість планування полягає у формулюванні завдань та визначенні найбільш раціональних й ефективних шляхів їх вирішення. Результатом такої розумової діяльності виступає план, що за своєю суттю є уявною моделлю майбутніх дій слідчого, дізнавача, прокурора судді, експерта та ін. (тощо). Планування у кримінальному провадженні виконує упорядкування організаційно-тактичних засобів, тобто надає діяльності дізнавача, слідчого, прокурора, судді та ін. (тощо) цілеспрямованості та узгодженості процесуальних дій, та й будь-яка процесуальна дія завдяки плануванню також здобуває форму послідових, узгоджених між собою дій вказаних осіб, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку й використання доказів у конкретному кримінальному провадженні [13, с. 14, 29]. Таким чином воно, на нашу думку, надає оптимальної форми діяльності вказаних осіб у межах кримінального провадження.

Близькими за значенням до планування, у криміналістиці є поняття алгоритмізації та програмування. У тлумачних словниках етимологія терміну «програмування» визначається як складання послідовності дій при виконанні робіт, пов'язаних з обробкою інформації [14, с. 1148]. На думку В. А. Журавля, програмування – це процес створення програм розслідування як чітко і суворо (жорстко) детермінованих систем дій, а також правил рекомендаційного характеру, призначених для ефективного управління слідчою ситуацією під час розслідування злочинів окремих груп, видів і підвидів [15, с. 257]. Отже, мова йде про процес розробки та впровадження програм діяльності учасників кримінального провадження. Криміналістичні програми мають містити передові криміналістичні рекомендації

відносно ефективного управління слідчою ситуацією під час розслідування злочинів окремих груп, видів і підвидів, тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій та виступати певним базисом для їх планування [13, с. 23]. Тобто програма – це заздалегідь розроблена та впроваджена у сферу кримінального судочинства типова модель оптимального вирішення типових завдань як кримінального провадження в цілому, так і окремих процесуальних дій. За змістом криміналістичні програми мають містити у собі два складових елементи: 1) правила рекомендаційного характеру, що передбачають можливість багатоваріантного підходу до вирішення певних завдань; 2) жорстко детерміновані алгоритми, що мають вигляд чітко визначеного переліку дій (кроки алгоритму). Правила рекомендаційного характеру забезпечують можливість варіативного підходу до визначення шляхів і засобів вирішення завдань залежно від ситуації, що склалася. Алгоритмічна складова програм є більш опредмеченою і має обмежену сферу реалізації. У найпростішому розумінні алгоритм – це найбільш оптимальний типовий шлях вирішення типового завдання. При цьому завдання за допомогою алгоритму вирішуються поетапно [13, с. 24].

Отже, орієнтуючись на рекомендації, викладені у криміналістичних програмах, учасники кримінального провадження (перш за все публічні суб'єкти- певні посадові особи) мають змогу визначати подальшу модель своїх дій та рішень, планувати свою діяльність, надавши таким чином їй особливі процесуальні або організаційні форми.

При цьому, на відміну від соціальних норм, перш за все від норм права, планування та програмування як засоби формалізації, передбачають можливість суб'єкту самостійно визначати та корегувати форму своєї поведінки у перспективі. Крім того, вони не носять обов'язковий характер, передбачають можливість корегування типу та змісту запланованих дій (зміну моделі поведінки), і врешті-решт не передбачають застосування санкцій для суб'єкта у такому разі. Вказане дозволяє вести мову про існування градації засобів формалізації діяльності у сфері кримінального провадження в залежності від ступеня їх обов'язковості.

Так, засобом із найбільшим ступенем формалізації слід визнати нормативно-правове регулювання. Хоча, і на цьому рівні слід враховувати наявність, поряд із імперативними нормами – диспозитивних, які дають можли-

вість обрання суб'єкту варіанту поведінки чи прийняття рішення у певній ситуації.

Правила рекомендаційного характеру у цій проблематиці також мають важливе та неостаннє значення, допомагаючи суб'єкту суспільних відносин обрати чи визначити для себе найбільш оптимальну модель своєї поведінки у тій чи іншій ситуації. Такі правила мають менший ступень узагальнення у порівнянні із правовими нормами та засновані на них. Можна навести приклад, коли діяльність дізнавача, слідчого із проведення допиту особи в своїй основі регулюється нормами кримінального процесуального права. Проте, вони не дозволяють повноцінно оптимізувати діяльність дізнавача, слідчого із проведення конкретного допиту конкретної особи у конкретному кримінальному провадженні. Для цього дізнавач чи слідчий повинен спланувати свої дії, виходячи із особливостей обставин конкретного провадження та слідчої ситуації, що склалась на певному етапі досудового розслідування: визначити коло учасників допиту, час, місце його проведення, умови, перелік запитань допитуваному, спрогнозувати можливі моделі і слічі ситуації, його поведінку, визначити перелік тактичних прийомів та ін. Слід лише згадати, що КПК України не визначає терміни перерви під час допиту, який на практиці повинен визначатись слідчим із урахуванням КПК України, психологічних особливостей та стану допитуваної особи. Тільки з урахуванням цього можна вважати, що діяльність слідчого буде належним чином організованою, упорядкованою та результативною. Слідчий може упорядкувати (спланувати) свої дії самостійно або звернутись до рекомендацій, що викладені у заздалегідь розроблених вченими-криміналістами програмах чи окремих алгоритмах провадження процесуальних дій.

Ми вже висловлювали свою наукову позицію про те, що діяльність у сфері кримінального судочинства регулюється й іншими видами соціальних норм, поряд, із нормами права. Перш за все, мова йде про норми моралі.

Наприклад, Л.М. Гуртієва, розглядаючи поняття етичних основ діяльності дізнавача, (ред. авт.) слідчого зазначає, що останні поряд із нормами кримінального права і процесу регулюють його діяльність щодо початку та подальшого досудового розслідування кримінальних правопорушень [16, с. 6 - 7].

Слід підтримати таку наукову позицію, окремо відзначивши, що морально-етичні но-

рми суттєво впливають на характер взаємовідносин дізнавача, слідчого із іншими учасниками кримінального провадження, тобто регулюють існуючі у сфері кримінального судочинства суспільні відносини.

При цьому, як вже зазначалось, інколи морально-етичні норми набувають правового значення. У зв'язку з чим у літературі виокремлюють: моральні норми, які не входять до офіційних документів, але діють в кримінальному судочинстві і впливають на неформальні етично-витримані відносини між учасниками кримінального процесу (мова йде про громадянський обов'язок, внутрішнє переконання та культуру, почуття сумління та відповідальності); етичні норми, що містяться у моральних кодексах та присягах; моральні вимоги, закріплені правовими актами кримінального судочинства; морально-етичні норми, визнані на міжнародному рівні [17, с. 39 - 40].

Логічно до переліку засобів формалізації діяльності у сфері кримінального судочинства віднести й релігійні норми, які здатні детермінувати поведінку учасників кримінального провадження. Так, служителя будь якої релігійної конфесії суворо забороняється допитувати у якості свідка, якщо певні відомості були ним отримані від прихожанина під час сповіді (таємниці сповіді).

Висновки. Отже, під формалізацією діяльності дізнавача, слідчого у сфері кримінального провадження слід розуміти процес упорядкування дій та рішень учасників кримінального провадження за допомогою їх правового регулювання, встановлених етичних, релігійних норм, планування, алгоритмізації та програмування.

Наголошується, що вказані засоби формалізації мають різну юридичну природу, але все-таки можуть розглядатись в одному порядку відповідно до їх функцій у сфері кримінального процесу, що передбачає можливість їх класифікації.

Крім того, визначені засоби різняться за ступенем формалізації діяльності у сфері кримінального провадження. Засоби формалізації дій та рішень дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, суду упорядковують їх діяльність, зменшують ризик вчинення помилок, чим сприяють також виконанню завдань, визначених у ст. 1 КК України і ст. 2 КПК України, забезпеченню прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Втім, підняті в статті проблемні питання не є остаточними та підлягають подальшому і окремому дослідженню або науковому вивченню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубинский А.Я. Понятие, структура и содержание уголовно-процессуальной деятельности. Проблемы социалистической законности. Республиканский межведомственный научный сборник. Харьков, 1989. Вып. 24. С. 46-52.
2. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2005. 360 с.
3. Арушанян К. Процесуальна діяльність прокурора при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 11–20.
4. Галаган В.І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. 2003. 439 с.
5. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 64. С. 461–468.
6. Шехавцов Р.М. Розвиток уявлень про поняття кримінальної процесуальної діяльності. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 4 (80). С. 279 – 293.
7. Шехавцов Р.М. Поняття кримінальної процесуальної діяльності. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2010. № 2. С. 89-97.
8. Гусарев С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ: Знання, 2005. 375 с.
9. Лобойко Л.М. Імперативний метод кримінально-процесуального права. Дніпро: Юрид. акад. М.-ва внутр. Справ; Ліра ЛТД. 2005. 196 с.
10. Шевчук В.М. Проблеми формалізації криміналістичних знань та їх застосування у слідчій діяльності. Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 26 (65) 2013. № 2-2. С. 368.
11. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. Практическое руководство; пер. с нем. Л. Дудкина. 4-е изд., доп. Санкт-Петербург: Тип. М. Маркушева, 1908. 1062 с.
12. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків. Право. 2008. 240 с.
13. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 198 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1148

15. Журавель В. А. Програмування як засіб підвищення якості розслідування. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. 15 травня 2009 р. Харків: Право, 2009.

С. 256–259.

16. Гуртієва Л. М. Етичні основи діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 20 с.

17. Каткова Т.В. Проблеми професійної етики та культури в процесі підготовки слідчих органів внутрішніх справ. Конституція України та проблеми професійної етики юриста: Тези доп. і наук. повідомлень обл. наук.-практ. конф. Харків: Спілка юристів України. 1998. С. 38-42.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2024

Стаття рекомендована до друку 22.03.2024

O. O. KHAN

PhD (Law), Associate Professor,

Associate Professor of the Department of criminal process
and organization of pre-trial investigation of Faculty No. 1

E-mail: aa_khan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>

Kharkiv National University of Internal Affairs

27 Leva Landau Avenue, Kharkiv, Kharkiv, 61000, Ukraine

CONCEPT AND MEANS OF FORMALIZING ACTIVITIES IN THE FIELD OF CRIMINAL JUSTICE

ANNOTATION. *Introduction.* At the current stage of development of criminal procedure and forensic science, the sphere of criminal justice is often considered from the perspective of an activity-based approach, i.e., as the activities of individual subjects (investigator, prosecutor, suspect (accused), defense counsel, investigating judge, court, etc.) and their interaction. Similarly, a large number of proposals in the literature are related to the improvement or optimization of their activities with regard to the general principles of criminal proceedings. This article is no exception and is aimed at clarifying the approaches to understanding the activities in the field of criminal justice and their regulation (formalization).

Summary of the research results. The article makes an attempt to summarize the existing views on the content of such concepts as criminal procedural activity, activity of an investigator, a prosecutor, an investigating judge and other participants to criminal proceedings. The author proposes the term "activity in the field of criminal justice" as a generalized term which reveals the social nature of the activity of investigation and trial of criminal offenses. The author also proposes an approach whereby regulatory and legal regulation, other types of social regulation and organizational and tactical recommendations are considered as means of formalizing activities in the field of criminal justice, i.e., those aimed at streamlining them and bringing them to a certain standard. At the same time, it is proposed to differentiate these measures depending on the degree (rigidity) of formalization.

Conclusions. Based on the results of the study, the author concludes that formalization of activities in the field of criminal justice should be understood as the process of streamlining the actions and decisions of participants to criminal proceedings through their legal regulation, established ethical norms, and also such means as planning of activities by the subject and application of the rules of a recommendatory nature which are concentrated in the provided algorithms and programs. These means of formalization have different legal nature, but they can still be considered in the same order in accordance with their function in the field of criminal justice, which provides for the possibility of their grouping.

KEYWORDS: *criminal justice, activity, formalization, means.*

REFERENCES

1. Dubinsky A.Y. (1989). The concept, structure and content of criminal procedural activity. Problems of socialist legality. Republican interdepartmental scientific collection. Kharkiv. Issue 24. p. 46-52 (in Ukrainian).
2. Lukianchikov E.D. (2005). Methodological principles of information support of crime investigation. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 360 p. (in Ukrainian).
3. Arushanyan K. (2016). Procedural activity of the prosecutor in the execution of court decisions in criminal proceedings. Scientific Journal of the National Academy of Prosecution of Ukraine. № 3. p. 11-20. (in Ukrainian).
4. Galagan V.I. (2003). Legal and forensic problems of improving criminal procedural activity (based on the materials of the internal affairs bodies of Ukraine): Doctor of Laws dissertation. Kyiv. 439 p. (in Ukrainian).
5. Hloviuk I.V. (2012) Criminal procedural activity: problems of defining the concept. Actual problems of state and law. Issue 64. p. 461-468 (in Ukrainian).
6. Shekhavtsov R.M. (2017). Development of ideas about the concept of criminal procedural activity. Bulletin of the E.O. Didorenko LDIA. 2017. № 4 (80). p. 279 - 293 (in Ukrainian).

7. Shekhavtsov R.M. (2010). The concept of criminal procedural activity. Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko. № 2. p. 89-97 (in Ukrainian).
8. Gusarev S.D. (2005). Legal activity: methodological and theoretical aspects. Kyiv: Znannya. 375 p. (in Ukrainian).
9. Loboyko L.M. (2005). Imperative method of criminal procedural law. Dnipro: Law Academy of the Ministry of Internal Affairs; Lira LTD. 196 p. (in Ukrainian).
10. Shevchuk V.M. (2013). Problems of formalization of forensic knowledge and its application in investigative activities. Scientific Notes of the V.I. Vernadsky Taurida National University. Series "Legal Sciences". Vol. 26 (65). № 2-2. p. 368. (in Ukrainian).
11. Gross G. (1908). Manual for Forensic Investigators as a System of Criminalistics. A practical guide; trans. L. Dudkin. 4th ed; Tip. M. Markushev. 1062 p. (in Ukrainian).
12. Legal psychology: a textbook. 2nd edition, revised and supplemented (2008). Kharkiv: Pravo. 240 p. (in Ukrainian).
13. Khan O.O. (2021). Theoretical foundations of planning and programming of investigative (detective) actions. Odesa: Helvetica Publishing House. 198 p. (in Ukrainian).
14. Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language. 250,000 words / compiled and edited by V. T. Busel (2005). Kyiv; Irpin: Perun. 1728 p. (in Ukrainian).
15. Zhuravel V.A. (2009). Programming as a means of improving the quality of investigation. Theoretical foundations of ensuring the quality of criminal legislation and law enforcement activities in the field of combating crime in Ukraine: materials of the scientific conference on May 15: Pravo, 2009. p. 256 – 259. (in Ukrainian).
16. Gurtieva L.M. (2008). Ethical foundations of the investigator's activity: PhD thesis: 12.00.09. National University of Odesa Law Academy. Odesa. 20 p. (in Ukrainian).
17. Katkova T.V. (1998). Problems of professional ethics and culture in the process of training of investigators of internal affairs bodies. The Constitution of Ukraine and the Problems of Professional Ethics of a Lawyer: Theses of additional and scientific reports of the regional scientific and practical conference: Union of Lawyers of Ukraine. p. 38-42 (in Ukrainian).

The article was received by the editors 17.10.2023

The article is recommended for printing 22.11.2023